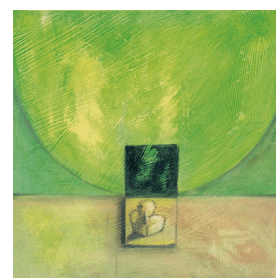

In dialoog met Don Bosco een opvoedingsproject

Met de opvoedingsdoelen naar de werkvloer

**Opvoeden tot vrijheid in het kleuter- en lager
onderwijs**

Ideeën in verband met het opvoeden tot vrijheid

**samen
DON BOSCO
zijn plaats
geven**

1. Voorafgaande opmerkingen

- Met deze tekst beogen we een bijdrage te leveren tot het concretiseren, het dichterbij brengen van het salesiaans pedagogisch project: *'In dialoog met Don Bosco, een opvoedingsproject'* naar de wereld van het basisonderwijs. Op p. 12 van dit opvoedingsproject lezen we:
'We schrijven dit project voor het geheel van de Vlaamse Don Boscogemeenschap. Dat verplicht ons vrij algemeen te blijven. Scholen, jeugdtehuizen, internaten, bezinningscentra en speelpleinen zullen vanuit de eigen situatie en de eigen noden een vertaling horen te maken van dat project in een visietekst en werkplan. In die zin is dit opvoedingsproject niet alleen een voorstelling van datgene waar wij in de werken van Don Bosco Vlaanderen voor staan en gaan, maar ook een aanzet tot bezinning op de eigen praktijk.'
- Het is dus een uitdaging, om wat algemeen verwoord werd, te vertalen naar de wereld van het basisonderwijs, maar getrouw te blijven aan de algemene tekst.
- De voorliggende tekst is vrij uitvoerig omdat we enerzijds het opvoedingsdoel 'vrijheid' waarover het hier gaat, breed willen situeren binnen het opvoedingsproject, binnen het werken in een salesiaanse context en binnen het breder maatschappelijk gebeuren. Anderzijds willen we ook een aantal heel concrete voorbeelden geven hoe je als leerkracht, als kleuterleidster de kinderen, de kleuters kunt helpen opvoeden tot vrije mensen.
- *'Nu geven we dit project uit handen. We vertrouwen het toe aan veel mensen die dagelijks met jongeren in dialoog gaan. Het zal zijn werk gedaan hebben als teamvergaderingen, klassenraden, schoolwerkplannen, directieraden, vakwerkgroepen, individuele handelingsplannen... de ideeën die hier verwoord worden, integreren in het dagelijkse pedagogische werk.'* (*In dialoog met Don Bosco: een opvoedingsproject*, p. 99).
- Vrijheid is één van de doelen die in het opvoedingsproject naar voor wordt geschoven en waaraan in een Don Bosco school wordt gewerkt. Ook al wordt het in deze context apart behandeld, het moet steeds verstaan worden in relatie met de drie andere opvoedingsdoelen (verantwoordelijkheid, verbondenheid en zingeving) en in het perspectief van de integrale ontwikkeling van de jongeren.
- De omschrijving van de opvoedingsdoelen in het opvoedingsproject gebeurde tegen de achtergrond van het daar gehanteerde mensbeeld, maar ook vanuit de ruimte en de tijd waarin we opvoeding gestalte moeten geven d.w.z. Vlaanderen bij het begin van de 21ste eeuw.
- In de maatschappij waarin wij leven dient de hedendaagse opvoedingswerkelijkheid zich aan als een veelheid van ideeën, stromingen, normen, levenswijzen, waarden, ... waarin vaak weinig ordening te vinden is. Omdat we ons met ons opvoedingsproject midden in die veelheid plaatsen, komen we in een spanningsveld terecht van ons aanpassen aan die werkelijkheid en tegelijkertijd ons kritisch ertegenover opstellen. Vandaar dat we opteren voor een communicatief opvoedingsmodel. Als opvoeder staan we in de ruimte tussen de vele opvattingen en reflecties die jongeren hebben bij de vragen die ze zich stellen i.v.m. het leven in het algemeen en de vrijheid in het bijzonder. Wanneer we deze elementen in een gesprek met de jongeren kunnen opnemen ontstaat groei naar meer menselijkheid.
- Vorming en ondersteuning van nieuwe maar ook ervaren leerkrachten en kleuterleiders is een wezenlijk deel van het personeels- en nascholingsbeleid van een school.

Om dit te waar te maken moet het een gepland aspect zijn in het globale schoolgebeuren. De directeur is de eindverantwoordelijke voor dit beleid wat niet wil zeggen dat hij dit niet samen kan bespreken met zijn team vanuit het perspectief van een samen-gedragen verantwoordelijkheid voor de kwaliteit van onderwijs en leven op school.

- Werken binnen een salesiaanse context, vanuit het opvoedingsproject versterkt nog het belang van het samen 'school'-maken, van het samen verantwoordelijkheid opnemen voor een leefbare school, waar kinderen en leerkrachten groeikansen, leerkansen krijgen om zich te ontwikkelen op de vele aspecten van hun mens-zijn. En waar, specifiek wat de leerkrachten betreft, zij leerruimte aangeboden krijgen om zich professioneel te ontwikkelen.
- De (nieuwe) personeelsleden moeten gemotiveerd worden tot en ondersteund worden bij deze waardenopvoeding.
- Naast formele (vormings)momenten bieden ook informele gesprekken inspiratie om van het opvoeden tot vrijheid werk te maken.
- Nieuwe personeelsleden zullen zich vlugger zeker voelen i.v.m. deze waardenopvoeding wanneer zij in hun eerste jaar in het onderwijs op een systematische en deskundige manier begeleid worden.

2. Tekst uit het opvoedingsproject: vrijheid

In ons mensbeeld hebben we beschreven hoe de mens een dynamisch wezen is, er op uit om zich te ontwikkelen tot een complete en unieke persoon. Dat kan alleen maar binnen een groei in persoonlijke vrijheid. Die vrijheid is een van de belangrijkste dingen die een mens bezit en die hij wil nastreven. Die vrijheid zal hij in ieder geval trachten te ontwikkelen. Zelfs al heeft hij nog niet direct een ideaal voor ogen, hij wil loskomen uit en zich ontpoppen. Daartoe moet de mens de nodige ruimte en middelen krijgen. Dat is het recht van de (jeugdige) mens. *In zijn muziek, in zijn jeugdbeweging, in zijn uitgangleven, in zijn idolen, in zijn fantasieën, in zijn hang naar vriendschapsbanden, in zijn tv-kijken, in zijn school, zijn thuis, in zijn (on)geloof, in zijn relaties, in zijn seksualiteit ...* is de jongere op zoek naar zichzelf en naar het invullen van zijn eigen levensproject in vrijheid.

Opvoeden is de jongere bijstaan bij zijn zoektocht naar vrijheid en zelfstandigheid. Het is hem helpen zich vrij te maken van eenzijdigheid en beperktheid. Het is hem helpen zich te verlossen van angst en vervreemding. Zich integreren in die maatschappij, maar er zich tegelijkertijd ook kritisch tegenover opstellen, is de opgave. Een kritische socialisatie kan men dat noemen, maar hoort dat ook te worden. Wat dat in praktijk betekent moet ingevuld worden binnen de concrete situatie waarin de jongere zich bevindt en waarin de opvoeding plaatsheeft.

In dialoog met Don Bosco: een opvoedingsproject, Don Bosco Centrale, Sint-Pieters-Woluwe, 2001, p. 35-45.

Deze tekst vertaald naar het basisonderwijs

Opvoeden is de kleuter, het kind bijstaan bij zijn zoektocht naar vrijheid en zelfstandigheid. Het is het kind, de kleuter helpen zich vrij te maken van de voortdurende afhankelijkheid en nabijheid van volwassenen en hem stimuleren om zelf op tocht te gaan, om zelf de wil te ontwikkelen taakjes op zich te nemen die hij normaal, gezien zijn ontwikkelingsfase, kan uitvoeren. Daartoe heeft de kleuter, het kind, een klimaat nodig dat voldoende veiligheid en warmte biedt, zodat het kind zijn angst en onzekerheid overwint om die stapjes te zetten.

3. Inhoud

- Opvoeden van kleuters, van kinderen gebeurt doorheen het dagelijks onderwijzen en met hen leven in de klas, op de speelplaats, in de refter, op uitstap ...
- Waartoe willen we ze opvoeden, in welke richting willen we hen helpen uitgroeien?
- Verschillende actoren spelen in het proces van volwassen worden van kinderen een belangrijke rol: ouders, familie, buurt, school, jeugdbeweging, ... maar ook opinie-makers zoals de media, reclame, ... treden al vlug binnen in de wereld van het kind.
- Volwassen worden is een kwestie van leren verwerken van wat men van anderen in de wisselende omstandigheden van het leven heeft meegekregen en van wat zich onophoudelijk in het leven aandient. In die zin is volwassen worden een proces van emancipatie, van ontvoogding waardoor het kind zijn eigen persoonlijkheid vormgeeft. Ook het jonge kind staat reeds voor deze opgave. Een kind doet doorheen de dag heel wat ervaringen op, die het al of niet een goed gevoel geven. Goed wanneer het aansluit bij zijn beleving (intuïtief en aangeleerd) van wat fijn en goed is. Ongemakkelijk of onzeker, wanneer dit niet het geval is. Met andere woorden, datgene wat het kind meemaakt, wordt getoetst aan vroegere ervaringen en aan de waarden die volwassenen (in de eerste plaats het thuismilieu) via het samenleven hebben voorgeleefd en doorgegeven.
- Dit emancipatieproces krijgt steeds een eigen, specifieke invulling. Kinderen worden opgeroepen om op een persoonlijke manier inhoud te geven aan hun levensproject. Daarom is het belangrijk dat de leerkracht/de opvoeder zijn levenswaarden communiceert maar eveneens dat hij het kind ook structuren en methodieken aanreikt om zijn levensproject te toetsen en te bevragen. Het is belangrijk dat kinderen dit leren doen in communicatie met de mensen die hen omringen en in een kritische reflectie op de werkelijkheid waarin zij staan.
- In die zin heeft een kleuterleidster en een leerkracht een zeer belangrijke opdracht. Ze zijn heel sterk referentiefiguren, voorbeelden waar de kinderen naar opkijken en bovendien zijn de kinderen nog zeer ontvankelijk.
- Vrijheid is een populair begrip dat vaak door de betrokkenen op een voor hen zo gunstig mogelijke manier wordt ingevuld. Vrijheid is echter rijker dan zomaar meegaan met elke impuls.
- Vrijheid veronderstelt grenzen. Dit moet ook pedagogisch gehanteerd worden. Een te grote hoeveelheid vrijheid schrikt heel wat kinderen af. Ze weten niet wat ze daarmee moeten aanvatten. Het is belangrijk om op een soepele wijze, gelijktijdig met de

vrijheid, een kader aan te reiken. De kunst is grenzen aan te geven die noch te rigide, noch te ruim zijn.

- Vrijheid staat nooit op zichzelf. Ze staat ten dienste van en maakt deel uit van het proces van volwassenwording, van menswording.
- De vrijheid die aan kinderen geboden wordt, zal steeds in overeenstemming moeten zijn met hun draagkracht (leeftijd, verantwoordelijkheidszin, maturiteit...).
- Opvoeden tot vrijheid veronderstelt regelduidelijkheid voor de leerkrachten, de kleuterleidsters en voor de leerlingen. Het is belangrijk dat elk op zijn niveau vertrouwd is met de (inperkende) regels die ten grondslag liggen aan de schoolorganisatie. Centrale vraag hierbij is: in welke mate de kinderen structuur, veiligheid, toezicht nodig hebben en in welke mate de kinderen zelfstandigheid aankunnen.
- Opvoeden tot vrijheid is zoals gelijk welke andere opvoeding een relationeel gebeuren. De kwaliteit van de relatie leerkracht-kind zal in grote mate mee bepalen of van een leerkracht aanvaard wordt dat hij de vrijheid van het kind inperkt dan wel het aanspoort tot zelfstandigheid en zijn perspectief verruimt.
- Opvoeden tot vrijheid kan maar wanneer de kleuterleidster/de leerkracht vertrouwd is met het kind en zijn leefwereld.
- Opvoeden tot vrijheid kan maar door te geloven in kinderen, hen vertrouwen te geven en hen de ruimte te bieden om te mogen mislukken.
- Kinderen opvoeden tot vrijheid vraagt meer van de leerkracht. Hij wordt de begeleider van de kinderen in hun proces van volwassenwording.
- Kinderen hebben nood aan oefenplaatsen en -kansen om zich gaandeweg deze vrijheid eigen te maken.
- Kinderen vrijheid geven is tevens accepteren dat het de andere kant kan uitgaan dan wat men voor ogen had.
- In het opvoeden tot vrijheid ben je als leerkracht/kleuterleidster (zoals voor het geheel van het onderwijs- en opvoedingsgebeuren) je eigen instrument. Je draagt jezelf altijd mee: je eigen opvattingen, waardenhiërarchie, kwetsuren, angsten en onvrijheden, verworven vrijheid, ... Het is dan ook belangrijk dat de kleuterleidster/de leerkracht een goed beeld van zichzelf heeft.
- Opvoeden tot vrijheid heeft ook alles te maken met opvoeden tot weerbaarheid. Durven neen zeggen t.a.v. ideeën, uitnodigingen, gedrag, ... die niet levensgevend zijn.
- Vrijheid is nooit absoluut. Het particuliere belang moet rekening houden met het algemene belang. Mijn vrijheid staat in verhouding tot de vrijheid van de anderen. Kleuters, kinderen moeten leren dat hun vrijheid geen synoniem is van individualisme.
- Ook de vrijheid van de kleuterleidster/ de leerkracht is begrensd door een kader, o.m. door de bakens van het opvoedingsproject.
- Vrijheid veronderstelt ook engagement en verantwoordelijkheid. Ouders kiezen in vrijheid voor deze school en moeten er dus ook de consequenties bij nemen.

4. Toepassingsvelden

- Kinderen kansen geven om met vrijheid te leren omgaan door **zelfstandig werk** in te bouwen en hen hierbij te begeleiden.
 - Voorbeeld
Een knutselwerkje moet binnen de 4 dagen klaar zijn. Het kind krijgt de ruimte om binnen het bestek van vier dagen zelf te bepalen wanneer het aan die taak werkt. Dit vraagt van de kleuterleidster en de leerkracht een zekere soepelheid.
 - Kinderen een zekere vrijheid laten, gebeurt best op een gedoseerde en gedifferentieerde wijze (naar leeftijd, maturiteit, ervaring, intrinsieke capaciteiten, ...) en met de nodige begeleiding vanwege de leerkracht/kleuterleidster.
- **Vrijheid verwerven t.a.v. opiniemakers, media, reclame t.a.v. wat 'men' zegt, ...**
 - In lessen deze standpunten bespreken, steeds rekening houdend met de leeftijd van het kind. Denk maar aan reclame op televisie rond snoepen, speelgoed, computerspelletjes, relaties...
 - Een grote uitdaging is hier de blik van de kinderen te verruimen zonder te moraliseren.
Voorbeeld
Grote discussie tijdens het vrije spel: twee meisjes speelden 'trouwen' en werden uitgelachen omdat meisjes met mekaar niet kunnen trouwen. Een kleutertje kwam tussenbeide met de zekerheid dat het mogelijk was want zijn mama 'is' niet meer met papa, ze 'is' nu met haar vriendin en ze wonen samen.
 - Kinderen begeleiden bij bibliotheekbezoek, uit welke boeken kan een kind vrij kiezen? Van leerkrachten mag verwacht worden dat zij nadenken over wat zij hun leerlingen te lezen geven.
 - Luisteren naar verhalen van de axenroos en die verhalen spelen in rollenspel.
 - De leerkracht kan een verhaaltje vertellen rond leren kiezen, en daarna samen met de kinderen praten rond kiezen en leren tevreden zijn met wat men koos. Het niveau van het verhaal moet uiteraard aangepast worden aan de leeftijd van het kind.
- **Leerlingen kansen geven tijdens het lesgebeuren**
 - Participatieve lesmethodieken (vooral dan voor de derde graad)
 - Leren overleggen en luisteren naar verschillende meningen
 - Groepswork
 - Kinderen stimuleren om een eigen mening te formuleren over een bepaald thema
 - Kleuters heel concreet laten kiezen tussen een appel, een peer of een snoepje
- **Werken aan vrijheid via inspraakmogelijkheden**
 - Participatie via de leerlingenraad
 - Kinderparlement
 - Bij aanvang van het schooljaar samen met de kinderen het school- en klasreglement bespreken
 - Samen met de kinderen afspraken maken
 - Regels en afspraken kunnen naleven zonder echte dwang
 - Kinderen betrekken bij de evaluatie van de leefregel, weliswaar rekening houdend met de leeftijd van het kind
 - Dialoog leerkracht-kind

Opmerkingen:

- Het is een grote kunst om deze vormen van participatie en inspraak zo te organiseren dat de frustratie die er ongetwijfeld mee gepaard gaat voor alle betrokkenen zo gering mogelijk is.
- Ook al zijn de resultaten van de inspraakprocedures op het eerste zicht vrij banaal, toch is het proces, de afgelegde weg, vaak erg leerrijk.
- Het is tevens belangrijk dat leerkrachten inzien en ook in de praktijk brengen dat niet over alles onderhandeld kan worden. Ook voor de opvoeding tot vrijheid is het belangrijk dat kinderen geconfronteerd worden met het feit dat bepaalde dingen niet ter discussie staan.
- Door leerlingen te wijzen op beleefdheidsregels leert men hen om te gaan met de spanning tussen particuliere belangen (mondigheid, individuele vrijheid) en het algemeen belang en de belangen van anderen.
- Het is belangrijk dat een school geregeld de veelheid van regels die er gelden kritisch evalueert en indien ze pedagogisch niet dienstig zijn - het gaat dan niet op de eerste plaats om het comfort van de leerkrachten maar om de groei van de leerlingen - ook afschaft. Leerlingen zouden bij dit evaluatieproces kunnen betrokken worden.
- **Het is in school- en klasverband mogelijk om leerlingen regelmatig keuzemomenten aan te bieden**
 - Een boek mogen kiezen uit een lijst verplichte literatuur
 - Een ruime waaier activiteiten aanbieden tijdens de middagonderbreking (sport en spel, cultuur, koor, bibliotheek, ...)
 - Differentiatie: hoekenwerk
 - Kinderen kiezen samen welk thema ze willen uitwerken voor het schoolfeest
 - Kinderen mogen uit vier data kiezen om een toets te agenderen
 - Kinderen confronteren met keuzes leert hen ook dat iedere keuze een offer is. Kiezen is ook steeds verliezen
- **Relatie kind-leerkracht/kleuter-kleuterleidster**
 - Een heel eigen aspect van ervaren van vrijheid is het gegeven dat leerlingen zich vrij mogen voelen om een leerkracht aan te spreken omtrent aspecten van het leven die het schoolgebeuren overstijgen.
 - De omgang leerlingen-leerkracht buiten de klassituatie biedt ook heel wat kansen om met vrijheid en grenzen om te gaan, ook al is het voor de leerkracht dan misschien wat moeilijker om grenzen te stellen.
 - Mogen leerlingen je als leerkracht met de voornaam aanspreken tijdens een vakantieactiviteit?